

ÉGTÁJ

HERCEG JÁNOS

ÚTKÖZBEN

HELYTÖRTENETI JEGYZETEK 14.

Kicsit talán túlságosan bele is feledkezett a múltjába Nemesmilitics. Ezért volt, hogy hosszú időn át nem gondolt a jövőjére, s miután más falvakban gyárak épültek és a földeken ipari növényeket termeltek, itt sokáig megmaradtak az élet apáról fiúra szaló szokásai és törvényei mellett. Csak a fürdő volt új, idegeneket vonzó létesítmény. De az is inkább a vendéglőjével lett csábító, minthogy a teraszán cigányzene szólt, s uzsonnára kulent kaphatott a vendég — amelyet ugyancsak elfelejtettek szabadalmaztatni, s azóta mindenütt csinálják, persze silányabb minőségben —, este pedig krumpliracsa került az asztalra, ami ugyancsak militicsi specialitás. Hiába volt magas klórnátriumtartalma a fürdővíznek, senki se csapott reklámot hozzá, úgyhogy a bezdániak csaknem maguk mögött hagyták idegenforgalom tekintetében, s már csak egy hatalmas erejű vihar kellett, hogy a fürdőépület helyén romok maradjanak, s ez a nevezetesség is eltűnjön Nemesmiliticsről.

Nemesmilitics szigorú ragaszkodását a helyi hagyományokhoz időnként mégis földrengésszerűen rázta meg egy-egy váratlan esemény. Ilyen volt a múlt század közepén az előkelő, dicsőséges múltra visszatekintő Odry-családban kitört botrány. Az egyik Odry-fiú, a húszéves Lehel ugyanis felcsapott vándorkomédiásnak, s ezt a szégyent csak akkor bocsátotta meg neki a falu, amikor országos híru operanékes lett és a Nemzeti Színház örökös tagja.

Hogy egy nágy színészen mit hagy meg a származás, lélekbúvárok dolga lenne kideríteni. Odry Lehel sikeréhez a tehetségén kívül azonban nobilis megjelenése is hozzájárult, amit a korabeli kritika sose mulasztott el hangsúlyozni. Don Juan és Tell Vilmos szerepét énekelte s megannyi alakítása volt hosszú pályája során, leginkább mégis egy szerep nőtt a szívéhez, Brankovics Györgvé, Szerbia despotájáé. Nem tudni, azért-e, mert ő alkalmazta színpadra, vagy azért, mert otthoni gyermekori emlékeiben is élt egy ilyen alak. Tartását, Temperamentumát, hevesen fellobbanó kitöréseit és szlávos lemondással teli összeomlását állítólag azóta se játszotta senki hitelesebben.

Es mintha ebből a hazai örökségből fiának, Ödri Arpádnak is jutott volna bőségesen, hogy egy különös beszédstílussal teremtsen iskolát a magyar színpadi művészetben.

Egy másik híressége Nemesmiliticsnek, Kanyurszky György már szabályosabb formában emelkedett a faluja fölé. Füst Milán jegyezte fel róla, hogy egy hordó borért fogadásból hetek alatt megtanult héberül, s ahelyett, hogy továbbra is megtöltötte volna ékes bunyevác nyelven tartott prédikációval a hercegszántói templomot vasárnap délelőtt, a szír, a khald és az arab nyelvek tanára lett a budapesti egyetemen, s csak úgy melleleg a századelő bohém világának ismert és közkedvelt alakja.

Ezek persze kivételek voltak, de mint már említettük, szülőfalujuk nem minden jellegzetessége nélkül. Mint ahogy a legegyszerűbb nemesmiliticsi emberen ma is rajta van a származás letörölhetetlen bélyege.

Nem a viseletében, a magatartásában mutatva különbséget a bácskai típusok között. Dialektikusa is egyedülvaló. Nem azzal, hogy például szlávosan elnyújtja az „a” hangzót, hanem hogy ezt egészen eredeti és önkényes formában teszi.

Mint ahogy maga a falu, Nemesmilitics ugyancsak eredeti módon helyezkedik el a tájban, hol vidáman felfutva a Telecskára, hol pedig mélabúsan ereszkedve le a völgybe, a bácskai lapályba.

Száz éve már csak emlékét őrzi Nemesmilitics annak, hogy valamikor, néhány évtizeden át első községi volt Bács-Bodrog vármegyében. Attól kezdve, hogy az utolsó militicsi alispánt, Paál Antalt megbuktatták, a falu sértődöttén bezárkózott előkelő magányába. Most, száz év múltán hiába is tűnődünk már az egykor oly népszerű Paál Tuna sorsán. Hogy mi okozta bukását, s vele együtt a privilegizált nemesi község háttérbe szorulását, csak nagy általánosságban sejthetjük. A liberalizmus előretörésével, s természetesen a polgárság megerősödésével, már nem volt szükség az osztályuralomnak erre a formájára, amikor a megyei önkormányzatban a nemességé volt a döntő szó. Az önkormányzat is írott malaszt maradt csupán, s előtérbe léptek a virilisták, a nagy adófizetők, azokat illette meg a vezetés joga. A dzsentri csak úgy őrizhette meg helyét a vármegyében, ha nagybirtokos volt, vagy diplomát szerezve illeszkedett be az új rendbe. A születési előjogokat csak a felsőbb osztályok számára biztosították, míg a kurtanemesek azt mondták: fel is út, le is út, boldoguljanak, ahogy tudnak.

Az utolsó militicsi alispán eltűnésének ha nem is közvetlen oka, de talán ürügye a Mosztonga volt. A Mosztonga, melyet Várady Péter óta senkinek se jutott eszébe megzabolázni. 1870-ben kétszázézer holdat öntött el, s az új megyebizottsági tagok többsége is a kárvallottak közé tartozott. Erélyes fellépésükkel esett egybe a tisztújítás és jelent meg egy új név az alispánok hosszú sorában: Lovászy Mihályé. Azé a Lovászyé akinek a fia folytatja majd, Károlyi Mihály oldalán, már nem is megyei, hanem az új országos politikát.

Igaz, hogy azután se történt sokáig semmi, s négy évvel később a fél vármegye víz alatt feküdt. A hajléktalanok ezrei vártak segítségre.

Nemesmilitics azonban csak kifelé mutatott sértődöttséget. Otthon, a falujában a lakosság semmi elkedvetlenedésnek nem adta jelét. A község lélekszáma állandóan emelkedett, úgyhogy régi, történelmi családnevek viselői keresték más hazát, miközben iparosok vagy cselédsorsba süllyedt szegényemberek lettek. Az Odryak közül például jutott Bácska minden részébe, s minden foglalkozási ágba. Őket követték, ha nem is olyan nagy arányzamban a Paálok a Knézyek.

Egy vagyoniilag erősebb, fellépésben erőszakosabb, s a liberalizmus korához mindenképpen jobban alkalmazkodni tudó új nemesség vette át a hatalmat Bács-Bodrog vármegyében, a Fernbachok, a Vojnicsok, a Szemzők, akik nemrég még Aiglerek voltak. Száz év se kellett, hogy a betelepített fehér harisnyás, bajusztalan svábok utódjai nagybirtokosok legyenek. Még hozzá a látszólagos tisztesség határain belül szerezve az ezer meg ezer holdakat. Epp csak körülnéztek, hogy miből lehetne itt pénzt csinálni. És felfedezték a családottságban halálba menekült Kiss József Csatornáját. És előfizettek a bécsi Borsen Zeitungra. A többi már olyan volt, mint a mesében. Végigjárták a falvakat, megzörgették a paraszti házak ablakát, hogy van-e gabona. Azt aztán a tőzsdei árfolyamnál jóval alacsonyabb áron lekötötték; s már vitték a hattányukú uszályok a bácskai búzát a Csatornán fel Bezdánig, s onnan a Dunán külföldre.

Mikor megvolt a nagy vágyon, képviselőiséget vettek maguknak, főispáni stallumot, beleszóltak a nagypolitikába, s minden, ami itt történt, az ő nevükhöz fűződött. Egy néma forradalom játszódott le a bácskai nemesség soraiban azzal, ahogy kiszorították a régieket és sokkal magasabbra törtek fel az újak. De hát ez egész Európában a parvenúk kora volt.

A kőbe faragott könyvet tartó Szent Pál meg csak szótlanul nézte a megye címeréből ezt a türelmetlen tülekedést a hatalomért, amelyből a nemesmiliticsiek most már végérvényesen kimaradtak.

*

Lovászy Mihály, az első polgári származású alispán, nem tudta megszabadítani a víztől a vármegyét. Nemcsak azért, mert hamarosan meghalt. Azért sem, mert csak folyamszabályozásra, gátépítésre dolgozott ki költségvetést a vármegye. A belvizek ármentesítésére nem. Pedig azután, hogy a bajai inasgyerekből lett olasz tábornok és világhírű csatornaépítő, Türr István felhozta Bezdánig a Ferenc-csatornát, egyre nagyobb lett a belvizek pusztítása. A szakemberek megállapítása szerint a Duna áradását a Csatorna valamennyire felfogta, de aztán tovább vitte a talajba, s így fakadt fel, sok-sok helyen 6—8000 holdat is elöntve, a tavaszi zöldár.

És most már nem úgy volt, mint a régi időkben, amikor nem sokat számított a víz megjelenése, mert még mindig maradt elegendő föld, több, mint amennyit a gyéren lakott, lápos vidéken megművelhettek volna. Most, az újtelepesek kiparcellázott kisbirtokát előntő zöldár kész tönkremenés volt. Közben a Csatorna óriási hasznot hajtó közlekedési vállalkozás lett. Nemcsak a gabonafelvásárlók gazdagodtak meg a vízi szállítással, hanem a hajógazdák is. Kinn a partokon meg feltűntek a bolgár kertészek hatalmas öntöző kerekkei, s a Duna után most már itt is elszaporodtak a halásztanyák.

Az első ármentesítési társulat 1883-ban alakult meg Bezdánban, ahol azonban, hogy ez az új intézmény mindenütt tért hódítson, még egy-két évtizedig várni kellett. Ennyi időre volt szükség, amíg a földművelő megértette, hogy a különféle adók és illetékek mellett egy újabb teher vállalása, az ármentesítési díj, sokszorosán megtérül.

A vármegye élére, főleg az alispáni székbe, most már szakemberek kerültek a régi nemesek helyett, s azok nemcsak uralkodtak, hanem terveztek, dolgoztak is. Pláne Schmausz Endre, az apatini német fiúból lett alispán.

— Első dolgom megszabadítani ezt a vidéket a víztől! — jelentette ki a Duna mellett született. A Duna mellett született, gyerekkori emlékeimben hordta a félelmet a víztől. És hozzálátott a nagy terv, az ármentesítő társulatok megalakításához. Lehozta a minisztert, végigvitte a vármegyén, állami támogatást szerzett, és mire nagy művét befejezte, 350 000 hold termékeny földdel lett gazdagabb a Bácska. Lenn Csúrog alatt 40 korona volt egy katasztrális hold vételára az ármentesítés előtt. Utána csak az évi haszonbérlet száz korona. Így aztán a civilizáció nem annyira a vasúttal érkezett Bácskába, hanem a mindenütt megalakult ármentesítési társulatokkal, s így született meg a búzatermő Kánaán, minthogy földje a réginél sokszorosán termékenyebb lett.

És akkor öltötte legnagyobb méreteit a kivándorlás. Nemcsak Amerikába ment el szerencsét próbálni a szegényember, miután potom áron eladta pár hold földjét, hanem át a Dunán Szlavóniába, Szerémségbe is. Mert az itteni egy holdjáért ötöt kapott a dályai hegyen túl, s lenn Vukovár alatt. A gazdasági élet ugyanakkor fellendült, s mind nagyobb lett a hiány munkaerőben. Az ármentesítéshez idehozott bukovinai csángókat próbálta még letelepíteni a vármegye. Ötezer holdat ki is osztott közöttük a kulai kincstári pusztából, a többieket Bánátban telepítette le a kormány.

A bácskai nagybirtok igazában akkor alakult ki. Mert a viszonyokban járatosabb és pénzzel rendelkező emberek megvették a mélyen fekvő, a zöldárnak örökké kitett földeket a tájékozatlan parasztoktól, s aztán maguk álltak oda szorgalmazni az ármentesítést. Egy csendes osztályharc ment végbe s áldozatai a szegény parasztok voltak. Mert a rendi vármegye után a polgári társadalom is megtalálta az elnyomás és kizsákmányolás eszközeit.

*

A csatornázás, az ármentesítés tette hát termékennyé a bácskai televényt, annyi vizet mindig hagyva az elvezető árkokban, hogy öntözésre is jusson. A föld hajszálcsovésege ugyancsak segített továbbítani a nedvességet a magasabb szomszjasabb területekre. Már nemcsak a délről felszivárgott bolgárok rendezkedtek be kertészetre, öntözőkerteket hajtva és melegágyakat telepítve a primőröknek.

A Vág vidékéről és Sárközből idetelepített nép is konyhakertészettel kezdett foglalkozni új hazájában, a Hetes pusztá helyén, amelynek káposztaparcellái után csakhamar Kupuszina lett a neve. Az ötezer-hatszáz holdas határ, melynek egyharmada a Duna árterülete volt, nem bizonyult megbízható talajnak búza és kukorica alá. A híres Angyalos, amely később gazdaggá tette a falut, olyan laza kötésű volt, hogy beszakadt a ló alatt, s csak gyengéd, óvatos, kézi műveléssel fogadta magába a magot és a palántát. Porhanyós földje olyan volt, mintha az őstenger medre lett volna százezer év előtt, szétporladt algák tömegével, zsírosan elkenődő moszattal telítve, úgyhogy bőven kárpótolta a falu népét a laposokban elmerülő szikes talajért, s azokért a távolabbi földekért, amelyeket folytonosan előöntött a Duna. De hát ezt is meg kellett szokni, sőt ki is használni, amennyire csak lehetett. Mert a halat is behozta a víz, s otthagya a mélyedésekben, amikor visszavonult. A férfiak halászáttal, pákászkodással, erdőirtással foglalkoztak, mikor a földeken már nem volt munka. Tavasszal kicsapták a kondát a Kucska-szigetre, makkoltatni, ősszel hazahajtották. De nehéz élet volt, nem hiába énekelték panaszosan: „Ha Dunáról fúj a szél; Szegényembert mindig ér, Dunáról fúj a szél...”

Cothmannak, Mária Terézia szigorú, de állítólag igazságos telepítési biztosának is megesett a szíve rajtuk, így aztán még két pusztát csatolt Kupuszinához, Aranyost és Kjsbresztovácot, úgyhogy a később ugyancsak odakerült Runyanin dűlővel alakult ki a jelenlegi határ. Piaca, ahol termékeit értékesítette, Zombor és Apatin volt, s három kilométert kellett megtenni tengelyig merülő kocsin, vagy gyalogszerrel, amíg kijutottak a „kövesre”. A piacozás főleg az asszonyok dolga volt, batyuba kötötték, amennyit elbírtak, a hátukra vették, s elindultak hajnali sötétben a városok felé. Cselédek, szolgaleányok nem kerültek ki a faluból. Mint ha csak ragaszkodtak volna telepítési szerződésben kikötött szabad költözködési joghoz, amelyet aztán a mindennapokhoz alkalmazva a teljes mozgásszabadságban éltek ki.

A lakosság vegyes ajkú volt. Magyarok, szlovákok, bunyevácok — régebbi szóhasználat szerint: dalmaták: — verődtek össze, s az 1808-ban Szent Anna tiszteletere épült templomban Romsics Mihály tisztelendő úr még szlovák nyelven is intette a népet a jóra való restség minden bűnétől, de már nem sokáig. Kupuszina a szabadságharc idejére teljesen elmagyarosodott, s a falu szülötte, Fridrik Tamás a megye részletes földrajzának első feldolgozója már magyar ajkú községnek mondja Kupuszinát. De a honfoglaló régi magyarok legtöbbje, mint például Zóri, Tsi-kós, Pázmándi, kivesztek a nagy átalakulásban, hogy a Pópék, Guzsványok, Szmolenickiek vigyék tovább a nemzetséget. Mert talán nem is volt olyan könnyű ez az asszimilációs folyamat Kupuszinán, s a szép nevű-sárközi magyarok belepusztultak az erőlködésbe, amíg magukba olvasztották a sokfelől odatelepített népet. De hogy jó keresztezés volt, azt a falunak egészen a századfordulóig tartó növekvő népszaporulata bizonyítja, úgyhogy lassan már el se férték, terjeszkedési lehetőségre meg nem volt mód a német tengerben, amely Apatintól és Szentivántól mélyen benyúlt a más népek által lakott területekre, s így utódjaiknak már kénytelenek voltak új házat keresni.

Kirajzottak a kupuszinaiak, akiknek a faluját hivatalosan és találóan Bácskertesre keresztelték a századelő éveiben, mert a vidék konyhakertje volt és az maradt a mai napig. Nem egyenként szállingóztak el. Ném is Amerikába mentek, Szlavóniába is csak kevesen a népfölösleg

vállalkozó kedvű rétegéből. Ha már idehozta őseiket a sors a Duna mellé, lehetőleg megmaradtak a nagy folyam szelíd, ismerős kanyonjában, ahol éghajlatban, termelési viszonyokban nincs nagy különbség.

Tudták, mi az idegenség, hiszen még ma is megszólal a népdal emlékeztetőül a fogadtatásra: „Tarka farkú fecske, Bácskai menyecske, Hogy mertél te idejönni, Az idegen földre...” Es ők mégis újra vállalták az idegenséget, a mohácsi szigettől kezdve Kengyiján és Karapandzsán végig, a Baranyába átnyúló, hol eltűnő, hol újra felmerülő szigetekig. Gyarmatosokként vettek birtokukba, többen összeállva, egy-egy nagyobb birtokot, idővel tulajdonukul megszervezve, s aztán elkezdtek paprikát, zöldséget, hagymát, paradicsomot, káposztát termelni. Akárcsak otthon, hiszen a feltételek ugyanazok voltak.

Nem lehet tudni, hogy egy népben meddig élnek az ellenállás erői. Mennyi ideig maradhat meg nyelvében, szokásaiban, viseletében és egész életmódjában érintetlenül. A vegyes ajkú telepesekből összeforrt kupuszinaiak nagyon sokáig megőrizték sajátos népi egyéniségüket. S akár milyen messze mentek, a mohácsi sziget Homorúdjából éppúgy hazajöttek búcsúba, esküvőre, temetésre, mint a baranyai Vörösmart hegyaljai tanyáiról. Nemzedékek nőttek fel a szórványokban, s ugyanolyan palócos kiejtéssel beszéltek, ugyanúgy táncoltak és énekeltek, öltöztek és dolgoztak, mint az őshazában, a Budzsák és a Csillag utca környékén.

Mert nemcsak a kijelentésükben érezhető a magánhagzókát öblösítő szláv hatás. Viseletük színeiben, szabásában is ottmaradt a nyoma az együttélés hatásának a település éveiből, amikor egy darabig mindenki megtartotta a maga népi tulajdonságait. De Sárköz nyilvánvalóan erősebb volt. A külvilágtól is nagyobb támogatásban részesült minden, ami onnan jött, hiszen a kor is a magyarosodás kora volt. És a szimbiózis oly erős volt, hogy a történelmi fordulat sem tudta az impériumváltás után a legcsekélyebb disszimilációt elérni. Pedig iskolapolitikájával és büntető szankciókkal az adóztatás terén mindent elkövetett. Még vannak, akik emlékeznek rá, hogy magyar katonafiú cirillbetűs levelet írt a szüleinek, mivel a névelemzés éveiben nem járhatott magyar iskolába.

Aztán egy idő múlva már nemcsak a népszaporulat okozott gondot, de, a fejlettebb agrikultúra folytán megnőtt terméseredmény az értékesítés, bajait a piachiányt is előbbre hozta. Így alakult meg Kupuszinán a vidék első értékesítő szövetkezete. Ez biztosította a felesleg átvételét. De akik az árak kedvező alakulását is szeretnék kihasználni, maguk kerestek távolabbi piacokat. Így mennek el ma már Eszékre, Tuzlára, Zág-rábra, ahol állandó helyük és vevőkörük van. A két háború között létesült konzervgyár nem váltotta be a hozzáfűzött reményeket. A piac mindenütt jobban fizetett, mint a gyár, amely nem volt képes kihasználni teljes kapacitását.

Fellépés, emberi érintkezés, rugalmasság és leleményesség tekintében csöppet sem kötött, a viszonyokhoz azonnal alkalmazkodni tudó emberfajta alakított ki Kupuszinán a messzibb tájak és városok bebarangolása piacok után. Szabadabban néznek szét a világban, mint más falusiak, minthogy egész emberi attitűdjükben a szabadosság a jellemző. Közülük került ki a legkevesebb vendégmunkás, pedig láthattuk, hogy nem riasztja őket az idegenség. De csak akkor nem, ha a maguk gazdája lehetnek, mint ahogy azok voltak megtelepedésük kétszáz esztendején át mindig és mindenütt.

*

Apatin volt a járás székhelye, amely ezt a három etnikailag tiszta magyar falut magába foglalta. A nyelvében és szellemében háromnegyed részben német nagyközség. Nem kellett attól tartani, hogy magába olvasztja őket, hiszen Apatinban is megindult a kiegyezés után a magyar asszimilációs folyamat. Közigazgatásilag függ tőle. Oda kellett bejárni bíróságra, telekkönyvbe, ott volt a csendőrpáncsnokság, onnan jöttek ki időnként a kakastollasok, hogy kimérten, páros lépéssel végigmenjenek a falun, úgyhogy a kocsmák azonnal kiürültek és az utcákról eltűnt

a nép. Ott kellett megjelenni a szolgabíró úr előtt, ha nem lett volna elég a helyhatósági intelem. A járás 110 000 holdjából 18 000 esett a három falura. A 49 000 lakosból 9 000 tartozott az említett három faluba. Nagybirtokos, akinek szava lett volna a megyei törvényhatóságban, egy sem volt. Azok valamennyien Apatinból, Szóntáról és Szentivánról kerültek ki. Mégse jött létre a három magyar falu között valamilyen összetartó érdek-közösség, ahogy árvaságukban elvárható lett volna. Mindegyik élte a maga külön életét. A kupuszinaiak piacoztak, a gombosiak és doroszlóiak szegényebb osztálya városba küldte a fiatalokat szolgálni. Ott ismerkedtek meg, a piacokon ők is a konyhakertészekkel. És csak a harmincas évek közepén kerültek közelebb egymáshoz, amikor a népi táncokat kezdtek szervezni. Mintha akkor érezték volna először az összetartozást.

Apatin vonzása azonban nemcsak a közigazgatásban és a kereseti lehetőségekben mutatkozott. Ipart és kereskedelmet tanulni ugyancsak oda ment a járás fiatalosága. A három magyar falun kívül — s a századforduló után már Szilágyival is számolni kell — a sztapári szerbek s a szontai és monostori sokákok is Apatinba küldték a fiaikat. Abban, hogy Apatin mégsem város, volt valami megnyugtató is. Azonkívül a német nyelv elsajátítása ugyancsak jelentős szempont volt, amit elsősorban a sztapáriak ismertek fel, akik cseregyerekeket küldtek egymáshoz. Ebben azonban már valamiféle nemzetiségi rokonszenvnek is része volt, amiből a három falu népe kimaradt.

A vállalkozási kedv azonban kivétel nélkül Apatinból kapott ösztönzést. Az ipari növények termesztésében onnan vettek példát, s az első kendergyárakat apatini mintára indították meg. Még az értékesítésben is azok útját követték, minthogy a piac Nyugat felé irányult.

A zombor-hódsági vasúti szárnyvonal, amely Apatinon át ezt a négy magyar falut összekötötte, közvetlenül az első világháború kitörése előtt épült. Utolsóan ezen a tájon. Az első utasok a községi előjárók voltak és tanítóikkal az érintett falvak iskolásgyerekei. A civilizáció diadalát ünnepezték, és nemsokára kitört a háború.

A járás összetétele azután sem változott. A székhelye is Apatin maradt, bár történtek kísérletek, hogy átvigyék Sztapárra. Aztán mégis maradt minden a régiben, csupán a hivatalos nyelv és a hivatalnoki kar változott. A megyei közigazgatás is tovább működött a húszas évek végéig, amikor bánóságok alakultak országszerte és minden közeleti ténykedés nagyobb ellenőrzés alá került.

Ma — többszöri átszervezés után, amikor a járáások szerepét a községek vették át — Gombos, Doroszló és Kupuszina nem tartozik többé egy közigazgatási egységbe. Gombos Hódsághoz, Doroszló Zomborhoz került, Kupuszinának továbbra is Apatinba kell bejárnia, hogyha magasabb instanciáknál akad dolga. Ezt a változást referendum előzte meg, és az ellen se Gomboson, se Doroszlón nem emeltek kifogást. Csupán Kupuszina küzdött egy ideig, hogy Zomborhoz csatolják. Hanem aztán mégis meggyőzte őket a közelség és a megszokás.

*

Bácskertes népének nomád hajlamait a kényszer váltotta ki. Egyrészt a termőföld, másrészt a piac, amely annál jobb volt, minél messzebb volt. Lakóhelyet mégse távol keresett magának, mivel állandó kapcsolatot fenntartani az ősök szülőfalujával elsőrendű szempont volt.

Ahol azonban megtelepedtek a kupuszina magyarok, ha csak néhány család is, ott magukban éltek, nemigen keveredtek el az új haza népeivel. Mintha a maguk külön népi egyéniségére annyira vigyáztak volna, hogy még a magyarulakta, de más életformához, más hagyományokhoz szokott fálvakat is elkerülték. Nagyon jellemző, hogy Bezdánba csak az utóbbi évtizedekben vesznek maguknak lakóházat a kóhajításnyira levő dunai rétből letanyázott bácskertesiek. Ebben talán az önértékük is gátolta őket. Mert Bezdán környékén sokáig „tótok”-nak mondták a bácskertesieket, amit nehezen viseltek el. Kocsmái verekedések, késelések kísérték nem egyszer az afféle megjegyzéseket, miközben ez a világ legbökeszeretőbb népe.

Ami a legfeltűnőbb, hogy a hozzájuk látszólag oly hasonló, a maga népiségét éppoly hűségesen őrző Doroszló vagy Gombos se tudott vonzást gyakorolni a bácskertesiekre. Az ember azt hinné, ugyanez a nép, s mégis milyen óriási a különbség közöttük. Mintha sem a közös nyelv, sem az egyforma népi tudat nem lett volna elég erős hozzá, hogy együttélésre biztassa a bácskertesieket. Pedig Gombos alatt ott folyik a Duna, amelynek árterülete másutt tömegesen csalta magához őket. Nem olyan rég Doroszló is, a gyakran kiöntő Mosztingával, konyhakertészkedésre nagyon megfelelő falu volt.

Letelepedni igen — alkalmazkodni nem! Ez volt a döntő szempont náluk. Így történhetett, hogy a múlt század utolsó évében a közeli Szilágyinak ők vetették meg az alapját, jöllehet a vármegye minden részéből toborozták a magyar ajkú népet. Nemcsak legtöbben voltak, de anyagi megerősödésük is a legjelentősebb volt. És talán a közeli szülőfalu is biztosított némi erkölcsi és anyagi tartalékot nekik.

Itt viszont minden fölényük ellenére szakítottak a feltűnő sajátosságokkal. Nem lehet tudni, mi bírta rá őket erre, hiszen mindenütt másutt megtartották népviseletüket, sőt még különös nyelvjárásukat is. Itt mintha összebeszéltek volna a Temerinből és Észak-Bácskából jött telepésekkel, minden nép lemondott a maga egyéni tulajdonságairól, mintha elég lett volna, hogy magyarok és egy valláshoz tartoznak. Ez különben a telepítésnek is szigorú kikötése volt. A kormányzat végre rájött, hogy Mária Terézia a XVIII. században nemcsak a parlagon maradt óriási földterületeket akarta megmunkáltatni a német tartományokból hozott néppel. Politikai céljai messzebbre mutattak. Elnemzetleníteni a magyar végeket, s császárhű elemeket beépíteni a többnyelvű népek közé. Szilágyi a hamvából éppen újra fellángolt magyar ellenállás fellegvára lett volna, amit azonban a kormányzat szűkmarkúsága éppoly illuzórikussá tett, mint az egész ritka kísérlet ezzel a kis szigettel a bőség és az idegenség tengerében.

És mintha mégis leginkább a kupuszinai telepések találták volna fel magukat itt is új otthonukban. Nemcsak a falu vezetésében álltak az elsők között, munkában, megélhetési, sőt vagyonszerzési lehetőségben ugyancsak ők mutattak példát. A „tótok”, ahogy a felső Duna menti nagyközségben csúfolták őket, ott, ahol a legkevesebb okuk és joguk lett volna erre. S hogy Szilágyi népe ma is a bácskertesieéhez hasonló feltételek között gazdálkodik, a piacra járástól sem idegenkedve, az megint csak ezeknek a „tótok”-nak tulajdonítható.